

A szent és a szép

HOWES, Graham: *A szakralitás művészete. Bevezetés a művészet és a hit esztétikájába*. Ford. Máthé Andrea. Benecs Kiadó, Pannonhalma, 2011. (Napjaink teológiája.)

„Úgy érzem, hogy a képeim közül azok az igazán jók, amelyekre végül rácsodálkozom, amelyekről úgy érzem, hogy nem kizárólag én dolgoztam rajtuk.” (Kárpáti Tamás)

Napjainkban a vallás és a vizuális művészetek kapcsolatának vizsgálata a vallástudomány egyik leggyorsabban fejlődő területe. Graham Howes könyve, *A szakralitás művészete – Bevezetés a művészet és a hit esztétikájába* tudományos alaposággal kísérli meg az olvasó elé tárni a vallásos (és elsősorban vizuális) művészetek kapcsolatát a hittel, a szakralitással, a transzcendenssel. Könyvének magyar kiadásához írt előszavában a szerző abból az alapvetésből indul ki, hogy „...kortárs elképzeléseink a mennyeiről mára láthatóan nagyrészt eltűntek. Úgy tűnik, valami elveszett egyházaink hagyományos képességei közül, hogy olyan térképpel lássanak el bennünket, amely utat mutat a láthatótól a nem láthatóhoz. Úgy tűnik, manapság nincsen életképes elképzelés arról, hogyan tehető láthatóvá a nem látható...” (8. o.)

Graham Howes könyvében igyekszik meghatározni korunk egyik lényeges dilemmáját, a szakrális művészet formáit és szerepét a globalizálódó világ, a modernitás, a szekularizáció és a fundamentalizmus folyton változó összefüggésében. Számos példát hoz fel és elemez a 20. századból (Matisse vence-i kápolnája, Rothko kápolnája Houstonban, Sutherland *Dicsőséges Krisztusa* a coventry székesegyházban, Henry Moore *Madonna és Gyermeke* a northamptoni St. Matthew-templomban), ahol megvalósult ugyan a kapcsolat a kortárs művészet és a szakralitás között, azonban ezeket kivételnek tartja.

Meglátása szerint mára erősen lecsökkent az olyan művészek száma, akiknek művészetük középpontjában a vallásos hit állna. Alapvető téziseinek megfogalmazása után Howes több szempontból is megvizsgálja korunkat és a jelenlegi állapotokhoz vezető utakat.

A szerző saját bevallása szerint: „Ennek a könyvnek három célja van: megvizsgálni, hogy milyen mértékben formálhatja az esztétikai tapasztalat a vallási tapasztalatot; hogy milyen mértékben képes erősíteni az utóbbit az előbbit (és fordítva); és hogy milyen mértékben képes egy ilyen folyamat szembeszállni ezzel a tapasztalattal, és talán egészében még tagadni is azt.” (13. o.)

A vallásos hit és tapasztalat művészettel való kapcsolatának négy dimenzióját azonosítja és elemzi tudományos alaposággal a szerző: az ikonográfait, a didaktikust, az intézményit és az esztétikait. E dimenziók bizonyítására és kölcsönhatásuk bemutatására három esettanulmányt is felsorakoztat a következő fejezetekben, amelyek adott történeti kontextusba helyezve erősítik elméletét. Az említett példák közül is pozitív következtetésekre jut, és erősen szekularizált korunk negatív hatásainak ellenére lehető-

ségesnek tartja, hogy a ma embere mégis a transzcendens jeladásaira hangolódjon.

Ezt követően önálló fejezetben foglalkozik a vallás épületeivel, elsősorban úgy, mint a hit hordozóival. Egy fontos ellentmondásra hívja fel olvasói figyelmét: arra, hogy napjainkban a zsugorodó közösségi hitélettel ellentétben soha nem látott mértékben nő a templomokat felkeresők száma. Azonban Howes szerint ez a jelenség visszavezethető a tradicionális „szakrális tér” fokozatos deszakralizálására, a vizuális és a vallásos tapasztalat „szétkapcsolására”.

Az épületek vizsgálata után a művészek és a vallási intézmények kapcsolatának néhány aspektusát járja

körül. Rámutat arra a tényre, hogy napjainkban egyre inkább formálissá válik az amúgy is törekeny kötelék az általában vett művészet és a vallás között, különösen pedig a vallásos művészet és annak pártolói és gyakorlói között. Ezt követően a művészi önkifejezésben testet öltő vallásossággal foglalkozik, majd tényszerűen megállapítja, hogy manapság „kicsi a valószínűsége annak, hogy a mai művészek vallásos kultúrához kötődjenek, mivel nincs olyan azonosítható vallásos kultúra, amelyhez kötődhetnének” (130. o.). Az okok között sorolja fel a tapasztalat fokozatos áthelyeződését a vallásos érvényességről az esztétikára, a szekularizációt, illetve a reprezentáció válságát. Azonban bizakodóan nyilatkozik a művészetnek arról a képességéről, amely lehetővé teszi a transzcendens feltárását.

A kötet utolsó fejezete kísérletet tesz a teológia és a vizuális művészetek kapcsolatának helyreállítására. Erwin PANOFSKY-t idézi, aki *Gótikus építészet és skolasztikus gondolkodás* című könyvében (1986) arról ír, hogy a művészet a teremtett formák megértésében és kifejezésében a teológia kiegészítője, nem pedig vetélytársa. Egy olyan korban, amikor úgy a teológia, mint a művészetek nem válaszokon keresztül, hanem kérdések sorozata által

határozzák meg magukat, kettejük egymásra utaltsága fontosabb, mint valaha. Howes a nagy 20. századi teológust, Paul TILLICH-et idézi (1987), aki napirendre tűzte és hangsúlyozta a művészet szerepének fontosságát a teológiai kutatásokban.

A tanulmánykötet *Következtetés* című utolsó része nem tesz kísérletet végleges konklúzió megfogalmazására, az olvasóra bízva a következtetések levonását. Ugyanakkor az aktuális helyzetkép megfogalmazásán túl – „Egy olyan kultúrában, ahol oly sok művész és közönségük sem érdeklődik nyílt vallási témák iránt, és nincsen átfogó vallásos hagyomány, amelyet az emberek többsége magáénak vall és ápol, problematikus marad a művészet és a vallás interakciójának módja” (159. o.) – a szerző alapvetően pozitív és bizakodó marad.

Hivatkozott művek

PANOFSKY, Erwin 1986. *Gótikus építészet és skolasztikus gondolkodás*. Corvina, Budapest.

TILLICH, Paul 1987. *On Theology of Fine Art and Architecture*. In: uő: *On Art and Architecture*. Szerk. John Dillenberger – Jane Dillenberger. New York.

Harmati Béla László

Erőtlenség által

HORVÁTH László Imre: *Lett este és lett reggel*. Magvető, Budapest, 2014.

Negatív utópia, naplóregény, karrierregény. A *Lett este és lett reggel* mindhárom zsánerrel felcímkézhető, de mégsem merül ki ezekben. A naplóíró elbeszélő-főhős egy alternatív valóságból tudósít, ahol a németek megnyerik a II. világháborút, a Harmadik Birodalom pedig globális hatalommá nő. A terjeszkedő világhatalomnak egyetlen fő ellensége maradt, az intézményileg leigázott, de földalatti mozgalomként fel-felbukkanó ellenállás, a kereszténység.

Horváth László Imre eddigi versei és egy szerelmi háromszöget feldolgozó kisregénye után némileg meglepetésszerűen állt elő ezzel a nagyszabású történettel. Arról, hogy milyen lenne egy náci világ, már több regény született (a legismertebb talán Philip K. Dick bestsellere, az *Ember a fellegrvárbán*). A kiinduló helyzeten túl azonban nehéz lenne párhuzamokat találni, Horváthot ugyanis nem csak a történelem alakulása érdekli – bár ez talán néha túlságosan is hangsúlyos vonulat a könyvben –, éppen azért, mert a regény igazi tétje, súlypontja máshol van: a kérdés a hatalom természetét és annak lélektani vonzatait érinti. Ezért lehetett

kézenfekvő a naplóforma, ahol minden történést a főhős szemüvegén át látunk.

Klaus Arme az első bejegyzéskor épp érettségizik. A háború még tart, ő pedig – apja felszólítására – naplót kezd vezetni. Hamar világhósszá válik, Klaus mennyire az apja „terméke”. A náci mozgalommal együtt egyre feljebb kapaszkodó politikus-üzletember gyerek helyett örököst nevel, aki lehetőleg még feljebb jut, az ő gyerekeiből pedig akár a birodalom vezetője is lehet majd.

Klaus történésznek tanul, a diploma után pedig hamar az Ahnenerbe, az Ősök Társasága egyik kulcsfigurája lesz. Ez a birodalom „kulturális” intézménye, amely az árja történelmet, mitológiát, ideológiát „kutattja” – vagy inkább termeli. Innen nézve a 19. századi karrierregények felől is olvasható a *Lett este és lett reggel*, hiszen karrierje érdekében az ambiciózus fiatalembernek az érvényesülés kedvéért szisztematikusan fel kell számolnia saját nézőpontját, lelkiismeretét, érzelmeit. Mivel apja gyerekkora óta erre neveli, ez viszonylag problémamentesen zajlik. A birodalmi érdekekkel történő azonosulása ugyanakkor csak addig terjed, ameddig az érdekében áll. Apjával folytatott beszélgetéseikben rendszeresen kritizálják Hitlert, de csak stratégiáját; a náci ideológia számukra adott helyzet, koordinátarendszer, amely a karrier kereteit adja. Végig úgy érzetik, ők jobban csinálnák: hidegebb fejjel, szervezettebben.

A történet fő konfliktusa csak a német győzelem részletekbe menő leírása után következik: a sztálingrádi csata német győzelmekor válik el a regény a valóságtól, innen vezeti le azt a folyamatot, amely a németek világhódításig vezet, hamarosan csak Észak-Amerikában marad ellenség.

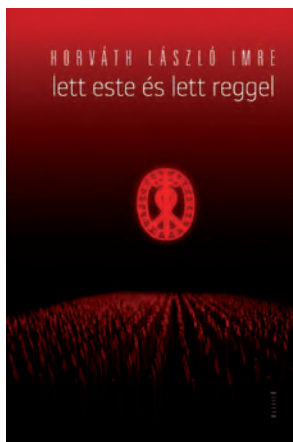
Arme azonban már az egyetem utáni frontszolgálata során szembesül vele, hogy a Birodalom fő ellensége nem a front túloldalán lakozik: az első találkozása az élő hittel egy büntetőezredbe száműzött evangélikus

lelkész személyén keresztül zajlik. Karl Schmidet, aki az ellenségek tömegsírait is megáldja, ezért kivégzik. Az ő alakja ihleti meg egész hátralévő életét, amely a keresztény hit elpusztítására, illetve államosítására, árszítására irányul.

A könyv legerősebb részlete talán a Reményvárossá átnevezett, megapolisszá fejlesztett Auschwitz leírása. Itt zajlik a következő hangsúlyos párbeszéd, ezúttal a lágerváros egyik nyugalmazott tisztjével, aki keresztényként az életben maradást, a tanúként való jelenléte választotta, és ebbe lassan beleőrült. „De meghalni könnyű ott, ahol mindenki meghal” – mondja. És olykor mintha Pilinszky mondataira emlékeztetne, ahogy a Bibliáról nyilatkozik: „...az utóbbi tizenöt évben nemigen voltam képes más olvasmányt kezembe fogni. Nézze el nekem, az irodalom elvásik Auschwitz kapujában.”¹ A regénynek nemcsak azért ez a

csúcspontja, mert itt látunk bele abba, hogy az olajozott gépezet milyen sötét erő mozgatja, hanem azért is, mert Willigut hite a legproblematisabb, a leginkább megküzdött. Ez az egyetlen pont, ahol a polarizált világ – az erős, náci birodalmi rend és a fel-felbukkanó evangéliumi ellenállás – egy emberen belül zajlik. „Tizenhárom éve rájöttem, semmi nem vagyok, csak egy utolsó szolga, aki beleőrült az Isten nagyságába. Abba, hogy mennyire képes nem jelen lenni, és a teremtményei ilyen módon is elpusztulhatnak, tömött nyájokban. Több millió összetört tükör az arcuk, ami mind-mind az Istent mutatta addig, az Istent szívta magába, mint

¹ „Na most, ezután jött a háború, és ott volt egy tapasztalatom. Teletömtem a hátizsákomat könyvekkel – és a könyvek kezdtek anakronisztikussá válni. Sorra dobtam ki őket a vagonból; emlékszem, Romain Rolland Dante-drámája volt az első, amit kihajítottam, mert nem lehetett vele mit kezdeni. Nem volt érvényes. Végül egy maradt, az Evangélium maradt velem, de az úgy maradt velem, mint egy kutya.” MAÁR 1983.

az igazi tükrök a fényt, a formát, a mozgást.” Willigut beleőrül az Istennel való találkozásba, nyugalmazzák, szanatóriumba kerül, de az erdő nyugalma annyira elviselhetetlenné válik számára, hogy amint lehet, visszakeri magát Auschwitzba. „A kálvária csúcán Auschwitz van” – vonja le a végső tanulságot. Arme apja csak azért nem végezteti ki, mert használja. Mint udvari bolondot, gyóntatót, élő lelkiismeretet.

A regény csúcspontjának szánt, Karol Wojtyálával folytatott hosszú párbeszéd ehhez képest már könnyed finálé. A két szingularitásról folytatott gondolatmenet ugyan gyengének és könnyednek sem nevezhető, de annyira hollywoodi nyelven zajlik, hogy nehéz teljesen komolyan venni.

„Singularitásnak nevezi a fizika, amikor az idő és tér dimenzióját egy jelenség egy ponton összehavarja, mert azon ponton a változás vagy mozgás mértéke végtelenné nő vagy sűrűsödik, és ez az állapot mindent lehetségessé tesz. Az Evangélium mint írás persze a legnagyobb művészi szingularitás is. De Krisztus több ennél. Semmi sem szembesít jobban önmagunkkal.” És persze maga a Harmadik Birodalom is egy ilyen – ellenkező előjelű – szingularitás. „Hiszen Auschwitz is szingularitás, talán Krisztus óta a legnagyobb” – mondja Wojtyła utolsó mondatai egyikében, és talán jobban magával ragadna ez a beszélgetés, ha Klaus bármit is komolyan venne saját érvei közül. De mivel lelketlen pragmatista, mondatai üresen kongnak: „...se Sátán, és persze Isten sem, csak mi, okos állatok, akiknek magunkat kell megváltaniuk.” Így érvel az ember, aki átírta a Bibliát, aki pápákat nevez ki, aki ártalmatlanná tette a szervezett egyházat.

De hiába lesz Klaus fia a következő Führer, aki az utolsó ellenálló országot, Amerikát is leigazza és immár az úr meghódítására készül, a rezignált, öreg Arme mégis kénytelen beismerni: „...harcunk mindvégig reménytelen [...] Wojtyła irgalmas Istene fog diadalmaskodni.”

Ha eltekintünk a mű esetlegességeitől – hosszadalmas történeti-politikai értekezések, túlírt és néha modorosan megfogalmazott párbeszédok olykor nehezítik az olvasást –, akkor azt kell mondanunk, hogy a szerző

bátor dologra vállalkozott. Ugyanis egy olyan könyvnek, amelyben a nemzetiszocialista, totális uralomra törő hatalom ellenfele a gyengeség által erős földalatti kereszténység, eseményértéke van.

Van abban valami elkésztítő, hogy 2014-ben aktuális dolog könyvet írni arról, hogy Krisztus és Hitler tanításai mennyire nem összeegyeztethetők. Hogy a kereszténység nem lehet egyetlen totalitárius ideológia támogatója sem, mert az legbelső lényegével ellenkezik. De hazudnánk, ha azt mondanánk, a könyv üzenetének semmi hírértéke nincs ma Magyarországon. Hiszen a mai nyilvánosságban megszokott az egyház bűneiről beszélni (ami persze szintén szükséges), de sokkal ritkábban kerül elő a keresztény ellenállás. Pedig a náci uralom alá hajtott állami egyházzal szembehelyezkedő német evangélikus Hitvalló Egyház és vezetője, Dietrich Bonhoeffer életművének, teológiájának szerves része volt ellenálló tevékenysége. A magyar evangélikus Sztéhlo Gábor pedig Raffay Sándor püspök megbízásából 1944 karácsonyáig harminckét otthonban több mint ezer zsidó gyerekről gondoskodott. A katolikus Szociális Testvérek Társasága, Slachta Margit és Salkaházi Sára rendje szintén közel ezer üldözött zsidónak biztosított menedéket a vészkorszakban. A könyv nem állít mást, mint hogy ez hitünk lényegi eleme, nem pedig a kollaboráció. Emiatt szinte borítékolható volt az erre vonatkozó kritika, ami menetrendszerűen meg is érkezett.²

Éppen ezért lett volna örömdetes, ha a regény kevésbé didaktikus, ha a kétségtelenül így is sodró erejű viták átélhetőbbek és kevésbé kiszámíthatóak. Ugyanakkor a könyv nagy erénye a zárлата, amelyben az elbe-

² „A művön amúgy is végigvonul a keresztény vallási szál, például a bibliai megváltástörténet több modulációja is azt sugallja, hogy ez a kiteljesedett fasizmus egyedüli hatékony ellensúlya. Emiatt a regény helyenként pietista tanmesére emlékeztet, s így elég spekulatív módon leszűkíti a potenciális ellenerők körét. Az antifasizmus ugyanis nem elsősorban – keresztény – vallási, hanem eredendően és objektíve összembari ügy.” BALOGH 2014.

szélő épp a náci birodalom totális győzelme után látja be, hogy vereségre ítéltetett. Egy színpadias fordulat, egy győztes lázadás vagy keresztény hatalomátvétel ellenkezett volna a mű belső logikájával, amelynek alap gondolata Pál apostol korinthusiakhoz írott második levelének állítása: „*az én erőm erőtlenség által ér célhoz*” (12,9).

Hivatkozott művek

- BALOGH Ernő 2014. Héj mag nélkül. *Népszabadság*, LXX. évf. augusztus 16. 4. o. (Hétvége melléklet.)
- MAÁR Gyula 1983. Pilinszky-portré a televízióban. In: *Beszélgetések Pilinszky Jánossal*. Szerk. Török Endre. Magvető, Budapest. 219–241. o.

Molnár Illés

Varázskörben

POMOGÁTS Béla: *Varázskörben*. Hét Krajcár Kiadó, Budapest, 2014.

Pomogáts Béla tanulmányokat és előadásokat tartalmazó kötete, a *Varázskörben* varázstükröt állít olvasója elé, amelybe belepillantani felemelő, de egyszersmind szívszorogató. Az Illyés Gyula *Haza a magasban* című verséből kölcsönzött s címmé emelt kifejezéssel kívánja a szerző korábbi és majdani olvasóit maga köré, az irodalom varázskörébe gyűjteni, hogy megoszthassa reflexióit, összefoglalva a 20. századi irodalmi tendenciák tanulságait és irodalmunk jelenlegi helyzetét. A jeles József Attila-díjas irodalomtörténész, az Írószövetség egykori elnöke értő szakmai tudással, féltő gonddal tartja ujjait jó fél évszázada a magyar irodalom ütőerén, s ezzel a gyűjteményes kötetel fejezi ki nem leplezett aggodalmát kultúránk állapota iránt.

A szerző egyik alaptétele, hogy a történelemben ágyazott kultúra a magyar nemzet – mondhatni – szuperregója, az identitás legfőbb bázisa. Ennek veszélyeztetettségére hívja fel a figyelmet, s leszögezi, hogy az irodalom szerepe nem más, mint helyreállítani a magyarság fragmentálódott politikai és kulturális egységét. A jelen és múlt kultúrájából nem lehet kiszakítani, attól

nem lehet függetleníteni az irodalmat, még ha akadnak is ilyesféle tendenciák. Az irodalom közönségi szerepére ma is ugyanolyan szükség van, mint ahogy – rövid irodalomtörténeti áttekintésében felvázolja – az elmúlt évszázadokban volt.

Az irodalomra komoly feladatot tesz: mint nemzeti intézmény a magyarság „szellemi és erkölcsi létének” a letéteményese. Ezt a csaknem feledésbe merült, nemzetformáló, identitást alakító és védő szerepet kellene irodalmunknak újra megtalálnia és felvállalnia. Ehhez a szellem embereinek közéleti szerepvállalása is szükségeltetik, de „nem próféták vagy barikádharcosok módjára” kell jelenlétüket demonstrálniuk.

Szó esik a kötet írásaiban a korábban kötetcímként megismert pomogátsi fogalomról, az „irodalom köztársaságáról” is.

Ebben a virtuális szellemi államban a magyar kultúrközösség irodalma a modernitás irányzatainak, mozgalmainak kulturális forradalma révén öltött testet, s úgy strukturálódik, hogy helye van benne a határon túli és az emigrációs irodalomnak is a nyelvi egység mentén, az esetleges kulturális kontextus adta különbözőségeik ellenére is.

Az elmúlt században Trianon után nemcsak az ország térképe, de irodalma is részekre szakadt. Később a világháborús és az '56-os emigrációs hullámok követke-

tében kialakuló diaszpórairodalom igazi, méltó hazaérkezése is – néhány illusztris kivételtől eltekintve – várat magára. A rendszerváltás utáni időszakban pedig a kulturális egység magasabb rendű imperatívuszát politikai megosztottság ássa alá – figyelmeztet a szerző.

Pomogáts Béla kultúrmissziója, amelyet a határon túli magyar irodalmak megismertetéséért, a hazai irodalmi köztudatba való beágyazásáért folytat, a Trianon-élményben gyökerezik. A *Trianon és a magyar irodalom* című írása a témát kifejtő korábbi kötete éléről való, amelyben objektíven, mégis érzékenyen fejt fel a békeszerződés okozta kulturális fantomfájdalmat, a korabeli irodalmi közeget, majd további írásaiban is az egyes határon túli irodalmak jellemzőit vizsgálva (például *Erdélyi magyar irodalom*). Évtizedeken átívelő, alapos elemzése rávilágít, hogy a környező országokban, Romániában, Szlovákiában, Kárpátalján még mindig a politikai nyomás fojtogató légköre jellemzi a kisebbségi kultúrát.

Az emigrációs, nyugati magyar irodalomnak is adósa a hazai kultúra. Az irodalomkedvelők, mai olvasók számára tény, hogy a Helikon-életműsorozat révén posztumusz hazatérhetett Márai Sándor. A szerző rámutat, hogy az irodalmi köztudatban nem került az őt megillető helyre több jeles alkotónk, például Cs. Szabó László, aki emigrációja előtt Baumgarten-díjas íróként, esszéíróként, irodalmi rádióműsorok szerkesztőjeként ismert alakja volt a magyar kultúrának. Itt egy gondolat erejéig a recenzió keretei közül kilépve meg kell említenem, hogy van, aki Pomogáts Bélával együtt gondolkodik, érez és tesz is kultúránkért. Örömhír és egyben kuriózum is, hogy épp e sorok megjelenésével egy időben száradhat a nyomdafesték Cs. Szabó László életregényén, amely Sárközi Mátyás tollából, a Kortárs Kiadó gondozásában lát napvilágot. Pomogáts Béla londoni író barátjának könyve talán katalizátora lehet a Cs. Szabó-recepció újraéledésének.

Pomogáts Béla nem csupán az elmúlt század történelmi traumáiból eredeztetni jelenlegi kulturális helyzetünk veszélyeztetett voltát. Több írásában is előkerül tág irodalomtörténeti perspektívából közelítő összefoglalása, amely szerint a jelenben kulminálódó problémák a múlt-

ból átöröklött kulturális antinómiák feloldatlanságában értelmezhetők. Értékes gondolatmenetét érdemes néhány gondolat erejéig ismertetni. Már a felvilágosodás kora óta él a *nemzeti és az európai orientáció* megosztó jellege: a felvilágosultak és a nemzeti hagyományok ápolói közt, a harmincas évek népi-urbánus vitáiban, vagy manapság gondolhatunk a posztmodern szemüveg mögül provinciálisnak minősített nemzeti kötődésű irodalomra vagy a politikai jellegű, pénzosztás körüli acsarkodásra.

A *személyiségelvű kontra közösségi elvű irodalom* veti fel a következő problémát. Nálunk e kettő hagyományosan szorosan összekapcsolódott, azonban a '90-es évek óta irodalmunkban a személyiség helyzetének előtérbe kerülése, főleg válságos állapotának dokumentálása dominál.

A *magaskultúra és tömegkultúra* kettőssége sem új keletű jelenség. Korábban mind az értelmiségi kultúra, mind a népi kultúra önálló univerzumot alkotott, noha eltérő formanyelvvvel és jellemzőkkel, mégis mindkettő műveltséget jelentett. A mai értelemben vett tömegkultúra nem esztétikai és erkölcsi igények betöltésére hivatott, pusztán szórakoztató, gyakran személyiségromboló hatását, a befogadója pusztán fogyasztó.

A következő ellentétpárt a *hagyomány és az újítás* alkotja. A szerző kiemeli, hogy irodalmunk legtermékenyebb korszakaiban az aktuálisan modernnek értelmezhető jellemzők szervesen tudtak a tradíció egyes elemeibe épülni. Ha e kettő nincs kölcsönviszonyban egymással a mindenkorai kultúrában, akkor „megszűnik a kultúra teremtő folytonossága, zavarok támadnak abban a kulturális diskurzusban, amelynek fenn kell tartania a nemzeti kultúra szerves folyamatait”.

Még a *modernizáció és identitásvédelem* jelenik meg egymás ellenében ható erőként. Ma ez az európai betagozódás, a globalizációs tendenciák és a nemzetféltő törekvések egymást kizáró jellegében mutatkozik meg leginkább. Pomogáts Béla rámutat, hogy ezt az ellentétet nem kulturális, hanem politikai és ideológiai okok tartják fenn, s ez igen kártékony hatású a kultúrára nézve.

A fentebb vázolt kulturális antinómiákat az irodalmat befolyásoló szellemi változások, paradigmaváltások

is – például a romantikus, herderi, később a wittgensteini, heideggeri – erőteljesen befolyásolták. A jelen kultúráját mégis leginkább a politika veszélyezteti, amelynek a gazdaság és a kultúra működtetése lenne a feladata, nem pedig a kultúra működésének akadályozása. Az antinómiák meghaladására van szükség, a szerző szerint meg is haladhatók, azonban először szembesülnünk kell irodalmunk-kultúránk tragikus helyzetével, a szerző súlyos diagnózisával, hogy lépéseket tehessünk a helyzet javításának irányába. S ez nem csupán az írók-költők, de minden értelmiségi feladata, felelőssége is.

Ha a szerző által gondosan válogatott és szerkesztett, az életművet hűen reprezentáló, tudósi hitvallásként is felfogható kötetet kézbe vesszük, nem könnyű felülemelkednünk a szövegben igen gyakran előforduló, főleg karakterszintű, tipográfiai jellegű hibák mellett. Holott a szerző és témája iránti tisztelet megkívánta volna a kiadvány nyomtatás előtti alapos korrektúráját. Azonban olvasás közben a hibákon átvergődve válik még inkább aktuálissá és tapasztalhatóvá Pomogáts Béla üzenete: a magyar kultúra veszélyben van!

Fehér Charlotte

Múlt szilánkokból

RAKOVSZKY Zsuzsa: *Szilánkok*. Magvető, Budapest, 2014.

A szilánkok és a puzzle között az a nagy különbség, hogy bár mindkettő egy nagy egész darabjaiból áll, a puzzle esetében van lehetőségünk összerakni belőle az eredeti képet, a szilánkokból viszont ez esélytelen. Talán épp ez az esélytelenség ihlette Rakovszky Zsuzsa új könyvének a címét is: az a felismerés, hogy a múltat nem lehet teljesen feltérképezni, csak annyira, mint amikor üvegszilánkokból próbáljuk egy hajdanvolt pohár szépségét felidézni.

Az „üvegpohár” jelen esetben egy képzeletbeli nyugat-dunántúli kisváros, Sók élete 1900 és 1926 között. A képzeletbeli kifejezés nem pontos; az író igyekezett ugyan nem saját szülővárosát, Sopront megfesteni, de egyes utcanevek, épületek jelzik, hogy ez a próbálkozás nem volt túl sikeres.

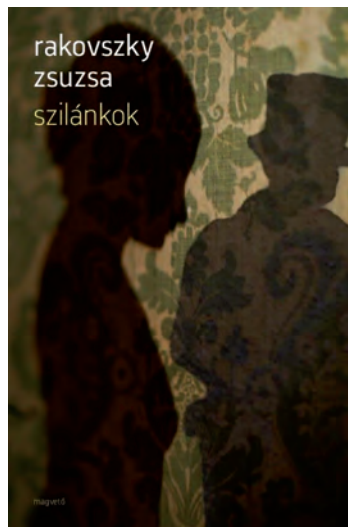
Ez persze még izgalmasabbá teszi a művet: egy valós város elemeiből épült képzeletbeli kisvárosról van szó.

A „szilánkok” pedig a szövegtörzsbe beszúrt naplórészletek, levelek, újságcikkek, hirdetések szövegei – az alkotói munka mellett egy nagyon alapos gyűjtőmunka eredményei.

A regény ideje Magyarország egyik legfájdalmasabb és legfontosabb időszaka: egy hatalmas ország, amely saját rendjét biztosnak hitte, esett szét területében és rendjében is darabokra. Kialakul – vagy inkább láthatóvá válik – egy törésvonal, amely kettéhasítja a társadalmat.

Fájdalmas élmény volt szembesülni azzal, hogy ez a kínzó tapasztalat, a megosztottság nem most, a rendszerváltás után kezdődött – mint sokan hittük –, hanem mintha nemzedékeken átívelő sors lenne. A magyar társadalom – amelynek kicsinyített mása Sók városa – nemcsak olyan értelemben megosztott, mint bármelyik normális társadalom, amely rétegekből, csoportokból, osztályokból áll, hanem olyan

értelemben is, hogy itt a különböző csoportok, rétegek egyszerűen kommunikációképtelenek. Nincsenek viták

a két oldal, a „konzervatívok” és a „haladók” között: a másik oldalnak nem véleménye van, hanem gonoszsága; akik ott vannak, azok személyiségükben, emberségükben torzultak, veszélyesek, nem lehet velük szóba állni, velük szemben pedig minden eszköz megengedett (verés, rágalmazás). Aki nem fogadja el, hogy a másik oldal zsigereiben gonosz, az automatikusan az ő talpnyalójukká, vagyis ellenségévé válik. (Ne legyenek illúzióink, ez arra az oldalra is igaz, amelyikkel esetleg mi magunk szimpatizálunk.)

Ebben a helyzetben lehetetlen megszólalni; ha valaki megpróbálja magát függetleníteni az oldalaktól, és higgadtan szemlélni egy-egy kérdést, abban a pillanatban ellenség és áruló lesz mindkét oldalon. A regény két végső pontján így áll egyrészt Barsi László, a kommunistává és '19-es népbiztossá lett költő, a másik oldalon a Réthy fiúk, az alispán gyermekei. Szüklátókörségben, cinizmusban egyik sem jobb a másiknál.

Mi jellemzi a leköszönő világot és a születő újat? A kicsinyesség. A békeidők hívei el vannak telve a saját giccses, álszent világukkal – rám legnagyobb hatással a Leánykiházasító Egylet jótekonysági rózsauinnepe volt –, a múltat végképp eltörölni vágyók pedig nem veszik észre, valójában mennyire saját emberi sérelmeik, gyengeségük miatt akarnak elégtételt venni a világon, és hogy mennyire nem tudnak megszabadulni attól a világtól, amely ellen harcolnak. Ellenfeleikkel szemben minden eszköz, a hazugság is megengedett, ha valaki valamit el akar érni; a Tanácsköztársaság idején is fel lehet menni Pestre, megkeresni az illetékes ismerőst, aki majd egy telefonnal elintézi mindent... A kötet hátsó borítóján is idézett, *A tanúból* ránk köszönő jelenet, amelyben a népbiztos szétlövi a lekváros üveget, jelzi, hogy az „új idők hordozói” sem annyira a szebb jövő ígérete, hanem a jelen gyűlölete irányítja.

Kisstílú emberek akarnak hősiessé módon megváltoztatni egy kisstílú világot – az eredmény káosz és tragédiák sorozata. Az utolsó bekezdés végtelen iróniája pedig érzékelteti: a társadalmi rend megváltozhat, de mi, esendő emberek nem változunk – jöhetnek háborúk, világok pusztulhatnak és szülehetnek, lehet Trianon és vörös- vagy fehérterror, a kisstílú giccs marad.

Három emberrel kapcsolatban nem érezzük ezt a távolságtartást, az iróniát. Ezek közül ketten egymás tükörképei: Emma, aki a „régí rend” haszonélvezője lehetne, de aki alól kicsúszik a talaj, amikor megtudja, hogy apja valójában csak nevelőapja. Bár a társadalom így is befogadja, ő maga érzi magát száműzöttnek, és így indul el új utakon – néha zsákutcákön – keresztül, hogy megtalálja önmagát: a hagyományos, álszentté vált erkölcs már nem segít rajta, a „haladónak” hitt új erkölcs idegen számára. A másik szereplő Rauch Géza, becenevén Maus, a szegény sorsú fiú, aki hasonló módon keresi önmagát: apja ismeretlen, apátólként választja Barsi Lászlót, rajta keresztül jut el a munkásmozgalomig – nem annyira a meggyőződéstől, hanem inkább az elfogadás vágyától vezérelve. Őket kettőjüköt – leveleiken, naplórészleteiken keresztül – belülről, nem ironikus távolságtartásból ismerjük meg, minden emberi gyarlóságukkal, tévútjukkal együtt. Összeköti őket identitás-keresésük, apanélküliségük és kétségbeesett sodródásuk a történésekkel.

És összeköti őket a harmadik legfontosabb szereplő, dr. Balkay István törvényszéki bíró. Balkay bíró Emma nevelőapja, a baloldal pedig politikai célból azzal rágalmazza meg, hogy Rauch Géza az ő törvénytelen gyermeke. Ez a sajátos helyzet – sem Emmának, sem Gézának nem édesapja, de apaként mindkettőjük életében kulcsszerepet játszik – különös kapcsolatot teremt az egymást csak felületesen ismerő fiatalok között.

A regényben kiemelt jelentősége van Balkay Istvánnak. Ő az egyetlen, aki – bár a régi rend tagjai közé tartozik – nem része a székértáboroknak. A törvény embereként nem az érdeklí, hogy melyik oldalnak van igaza, hanem az, hogy mindenkire ugyanaz a törvény és elbírálás vonatkozik. Tisztában van a törvények változékonyságával, de azzal is, hogy az emberi közösségnek szüksége van a törvényekre, amelyek felette vannak a személyeknek, és mindenkire érvényesek. Ez a tiszteletré méltó elve teszi képessé arra, hogy túllépjen a személyes bosszún, hogy az őt rágalmozókkal szemben is korrekt módon járjon el. Korrektsége miatt látszólag tisztelik, mégis idegennek érzik az egyik oldalon, de ez bősíti a

másik oldalt is. Se nem megbízható szövetséges, se nem megbízható ellenség; egy világban, amelynek alapeleme a gyűlölködés, senki nem tud mit kezdeni a korrektséggel – és hadd tegyem hozzá, a Jézustól tanult, személytől független elfogadással. A regény végén tragikus halála is mintha azt a keserű tapasztalatot húzná alá, hogy

ezeknek az integráló, a kommunikációt létrehozni képes embereknek kevés esélyük van ezen a tájon. De ez nem olyan nagy baj, hiszen közben a *Sóki Napló* szerint „Barbarits József rendőrfelügyelő fülbemászó és szívbe-markoló dalainak kottái megérkeztek...”

Hegedűs Attila

A kettős látás poétikája

Izsó Zita: *Színről színre*. Prae.hu – Palimpszeszt, Budapest, 2014.

Izsó Zita második kötete következetesen viszi tovább eddigi poétikáját, de összetartóbb, átgondoltabb képi világgal, és még erősebb hasonlatokkal, metaforákkal. Szabadversei, akár a balladák, egy-egy sorsot sűrítenek magukba.

A fiatal költő már debütáló könyvével, a *Tengerlakóval* felkelte a szakma figyelmét, a Móricz Zsigmond-ösztöndíjat és a Gérecz Attila-díjat is elnyerte. A *Színről színre* a megkezdett utat járja tovább, de elkerülve az első kötet egyenetlenségeit. A kortárs költészet meghatározó formanyelve a szabadvers, amelynek ereje nem annyira a primer nyelvi vagy zenei, mint inkább a képi vagy narratív síkon mutatkozik meg: rímek és dallamok helyett hasonlatok, metaforák vagy akár történetek kötik le az olvasó figyelmét. Izsó poétikája illeszkedik ebbe a kánonba, de a manapság népszerű személytelen, elidegenített, objektív lírával szemben az ő szövegei centrumában éppen a személy és a személyesség áll, még ha problematizáltan és megkérdőjelezve is.

A kötet elején álló Rimbaud-idézet – „Mert én – az mindig valaki más” – akár az egész modernizmus motója is lehetne, és valamennyire az is. Itt egy árnyalattal eltérő jelentéssel szerepel: nem csupán a mozgékony, lezáratlan énről beszél, hanem a mindig valaki másban véget érő, a kapcsolataiban létrejövő, az érintkezések által megalkotott individuum, az odafigyelésben aktualizálódó lírai én pozícióját jelöli ki.

A verseskötet címéről a bibliai ígéretre asszociálunk: „Mert most tükör által homályosan látunk, akkor pedig színről színre; most töredékes az ismeretem, akkor pedig úgy fogok ismerni, ahogyan engem is megismert Isten.” (1Kor 13,12) A kötetben viszont a közvetlenséget, direktséget sugalló jelentés mellett egyfajta fokozatosságot is jelenthet: a négy cikluscím – *házzról házra, évről évre, óráról órára, fokról fokra* – fölül írva a *Színről színre* szintagma is felvesz egy, a bibliai jelentéssel párhuzamos, de más dinamikájú értelmet, amely az egyik szintől a másikig haladó teljes spektrum fokozatos feltárulkozását is jelenti. Mindkét esetben a látás teljességéig való eljutás a cél. A színről színre látás magában foglalja a kölcsönösséget: hogy eljussak az Úr látásáig, láthatóvá kell válnom.

Ennek az – úrfelmutatást megelőző – énfelmutatásnak a kísérletei Izsó Zita versei, mert az ént utolérni mindig valaki másban lehet, kiélezett határhelyzetekben, a halál völgyének árnyékában.

A „valaki másság” a gyakran váltogatott vagy épp elbizonytalanított beszélői helyzetekben is tetten érhető: a kötetben váltakoznak a férfi- és női hangon megszólaló versek. Előbbieket a szerző különböző irodalmi folyóiratokban még Karádi Márton álnéven közölte. Itt, Izsó Zita neve alatt másképp hat az őszülő szakállról és lányokról beszélő hang – de nem ismeretlen. Fordított csavarra, női néven publikáló férfiakra számtalan példát tudunk: Weöres Sándor *Psychéje* és Esterházy Péter *Csokonai Lilije* a legismertebbek, de eszünkbe juthat még a regényét Spiegelmann Lauraként kiadó Kabai Lóránt is. Férfinévén publikáló női szerzőre már jóval kevesebb a példa. Izsó karádimárton-sága nem szenzációhajhász médiahack vagy feminista manír: mozgékony költői identitását a férfi pozíciójából történő beszéd egyszerűen gazdagítja, színesíti, szélesebb empátiáról tesz bizonyosságot. Ennél is érdekesebb, amikor – és a versek többsége ilyen – nem derül ki a vers beszélőjének neme. Mert nem minden versben vannak olyan sorok, mint „ősz szakállam úgy női be arcomat / mint nyárról maradt barackot a penész”, vagy „nem lennék jó apa, / nem pazarolhatod többé rám az időt, gyereket akarsz”. De ha egyszer észrevettük, hogy nem minden vers szól női szájából, akkor a többenél is keressük a sorok mögötti narratív identitást, kikapcsol az az automatizmus, amely szerint a női szerző szövegeit női hangon halljuk, és próbálgatjuk a mondatokat férfira, nőre, többféleképpen képzeljük magunk elé a leírt jelenetet, ami sokszorosára fokozza az olvasói kíváncsiságot és aktivitást.

De a férfi–nő és szülő–gyermek kapcsolatokon túl – vagy azok mögött – ott egy, az identitás szempontjából végzetes kérdés: Isten jelen- vagy távolléte, hiánya, ami a ciklusokon kívül, a kötet invocációjaként álló legelső vers, egy posztmodern jeremiád, a *Várakozás* című vers témája. Az Istenre váró ember lényét távollétével is formálja az Atya, és ez a várakozás annyira belső, egzisz-

tenciális élmény lesz, hogy olyanná válik, „mint egy holt nyelv, / amit néha még használnak, de már nem változik”. Ezek a sorok egy Visky Andrással készült interjú juttathatnak eszünkbe, ahol a költő-dramaturg így fogalmazott (szintén egy saját életéhez fűződő, megrendítő gyászélmény kapcsán, ahol apja temetésén többekkel együtt ő maga is vitte a koporsót): „Amikor kivették a kezemből a koporsót, és nem érezte a testem a halott test súlyát, összeomlottam. [...] Ami történt akkor velem, egyszerre volt hitetlenség- és hitélmény. [...] Istent is vinni kell, ha halott is, amíg ki nem derül valami.” (TOMPA 2014) Olyan hitvallás ez, amelyben a klasszikus vallásos meggyőződés akár el is tűnhet, de a bizalom megmarad, és ez sokkal több, mint a kiüresedett, hagyományörzéssé váló vallásosság. Ehhez hasonló tanúságtétel Izsó Zita kötete is: a hitélmény sokszor a pascali „Isten alakú lyukból” fakad, Isten hiánya tesz bizonyosságot Isten létéről, hiszen aki sosem volt, az hogyan is hiányozhatna?

A hiány fájdalmas artikulációja Izsó lírájában a legválogatottabb gyász- és fájdalomkatalógusban bomlik ki: gyermektelenség, elvesztett gyermek, kórházban meglátogatott haldokló hozzátartozók, szerelmi csalódások, elszegényedés, kifosztottság monológjai sorjáznak egymás után.

Ami mégis elviselhetővé, sőt élvezetessé teszi a vékony könyv nehéz mondatait, az az elbeszélésben alkalmazott hihetetlenül invenciózus képesség. Emlékezetes, telibe találó hasonlatok és metaforák hozzák nagyon közel a versben megszólaló hangot: hittől és megélt tragédiáktól függetlenül elér hozzánk a versek világa, intim közelségbe kerül, mert olyan képeket és hangulatokat tesz egymás mellé, amelyek valamiképpen közös tapasztalatunk részei. Szemléletes példa erre a mások ítéletének való kiszolgáltatottságot egy képbe sűrítő hasonlat a *Belsőépítész* című versben: „beszámolsz arról, mit gondolnak rólam / a szüleid és két húgod, én meg csak állok, / négy pontból megvilágítva, mint egy focipálya.”

Christian WIMAN szerint (2013) a költészet és a keresztény hit kapcsolata a szenvedés szakralitásában van: mindkettő a szenvedéstől jut el a békeségig, a mu-

landóságtól az öröklétig. És az utóbbi nem a megelőző fájdalmas tapasztalatok eltűnésekor jön, sokkal inkább abban a kettős látásban, ami hitünk sajátja: még nem jött el az új teremtés, de már nem tartozunk mindenesztül a régihez. Ez a köztes állapot az a pont, ameddig elvisz minket a kötet. Megérkezünk, amit a költő a part metaforájában mutat fel: „Még sokáig nem merjük elhinni, hogy ez már a part” – írja az utolsó vers, a *Feloldozás*. A félelem nem tűnik el, a vonásokban ott marad, de az otthon felé futva lehullik a bukott világ, a bűn feletti szégyenérzet szimbóluma, a ruha: „szaladni kezd abba

az irányba, amerre sejti az otthonát, / és futás közben egyre kevésbé takargatja magát”.

Hivatkozott művek

TOMPA Andrea 2014. Mindenki meztelen. Interjú Visky Andrással. *Magyar Narancs*, 31. sz. július 31. Web: <http://magyarnarancs.hu/szinhez2/mindenki-meztelen-91137>. (Megtekintés: 2014. december 10.)

WIMAN, Christian 2013. *Ambition and Survival. Becoming a Poet*. Copper Canyon Press, Port Townsend.

Molnár Illés

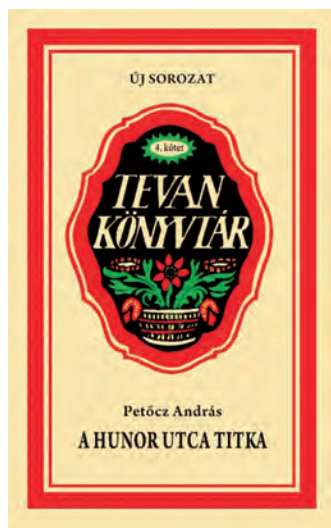
Egy gyerekkor nekrológja

PETŐCZ András: *A Hunor utca titka*. Tevan Kiadó, Budapest, 2014.

Petőcz András legfrissebb megjelent kötete prózaverseket tartalmaz, amelyek szorosan kapcsolódnak egymáshoz. Az egyes darabok asszociációs technikával vannak összefűzve, az első vers utolsó mondatából ered a következő, és így tovább. Kamaszokhoz és felnőttekhez egyaránt szólnak, hiszen olyan emlékeket jelenítenek meg, amelyek a gyerekkorhoz, kiváltképpen az általános iskolai évekhez köthetők. Egy különös kamaszvilág bukkan elő a könyv lapjairól, amelyben álom keveredik a valósággal. A főhős mindenkori vágya, hogy valamilyen a legjobb legyen, mindenáron be akarja bizonyítani, hogy ő valódi hős, aki egyszer nagy dolgokat visz majd véghez. „Annyira akartam azt is, hogy úgy igazán híres legyek, annyira szerettem volna, hogy csak rólam beszéljen mindenki az iskolában (...) *hős akartam lenni*, mindig is valami

olyan, akire aztán felnéznek, *hős*, aki aztán mindenki számára példakép...”

Mindannyiunk története ez, hiszen mindenkinek

volt Diri bácsija, aki unalmas beszédek mondott a tanérvázárón; szövegeire aligha, már csak a kopasz homlokára emlékszünk. Fifi Gizi szintén ismerős figura, ő a félelmetes fizikatanár, akitől az egész iskola retteg. A történetben jelen vannak az osztálytársak: a triumvirátus AS-MAS-VAZ szövetség, Briber Imi, Piszé és Komarek, Botyánszki Ica, a megközelíthetetlen gazdag lány, Gyönyör Erika, aki neve ellenére visszataszító, és Radovics Ági, a nagy szerelem. Olvasás közben azonosulhatunk a lírai beszélővel, és újra átélhetjük életünk hasonló pillanatait. A kötet darabjai egytől egyig nosztalgikus visszaemlékezések, emléket állítanak egy letűnt

kornak, ahol újdonságnak számított a központi fűtés, és kívülről fűjták az úttörők tizenkét pontját; de a ciklust akár egy kisiskolás jelenkori látomásainak is tekinthetjük. A történeteknek ugyan konkrét helyszínük van,

Óbuda, egészen pontosan a Hunor utca és környéke, ám tulajdonképpen a mai magyar valóság bármely városában játszódhatnának. Mindenkinek megvan a maga Hunor utcája, vagyis a saját gyerekkori emlékeinek színhelye.

A visszaemlékezés egy ma már iskolatörténeti ruhadarab, az iskolaköpeny felidézésével indul. A narrátor rajongással ír arról, mennyire szerette a mások által legtöbbször gyűlölt ruhát, még otthon is hordta, mert azt érezhette a viselése során, hogy az iskolában van, a barátai között, ám ahogyan haladunk előre az időben, a kötet végére véleménye az ellenkezőjére változik: türelmetlenül várja, hogy vége legyen a diákéveknek. Kezdetben szórakoztató és humoros történeteket olvashatunk, megjelennek a baráti szövetségek, a közös jelszavak és titkos mondatok, az első szerelem, később azonban előtérbe kerülnek az elvárások, csúnya összeveszések és a gyermeki kegyetlenség világa. *A Gyönyör Erika a legkövérebb* című versnek már a címe is megalázó; pontos példája a gyermeki brutalitásnak az, ahogyan Kelemen kisebb nyelvbotlása után, amikor véletlenül Gyönyörűnek nevezi Gyönyör Erikát, csúfot űznek belőle. Kíméletlenül kinevetik Csabavárit is a tanóra alatti hasmenése miatt, és rendszeresen üldözőbe veszik a kétballábos-kétbalkezes Schubert Józsit pusztán azért, mert gyengébb náluk.

Érdekesség, hogy a családból egyedül a narrátor édesapjának képe állandó elem a versekben, a kötet

ajánlása is neki szól, és mintegy keretbe foglalva a ciklust, a záróversben szintén az apának jut a legfontosabb szerep. A történet megírásával a gyerekkor mellett tőle is végleg búcsút vesz a lírai beszélő.

Az idő a szöveg egészében elmúlásként van jelen, már a hármas szövetség megkötésekor ott munkál a gyerekekben a gondolat, hogy ami most van, azt senki nem veheti el tőlük, pusztán ők maguk veszíthetik el, dobhatják ki magukból egy szomorú napon, amikor az idő hatására elfelejtik az egykori összetartozást. A történet végén bizonyossá válik: akármilyen rossz is volt a kamaszkor, vége, elmúlt, soha többet nem jön vissza. A felnőttkor nyomasztó távolságban van a szeretett gyerekkortól.

Petőcz Andrástól korántsem idegen, hogy gyermek elbeszélő meséli el a történeteit. Azonban ahogyan az *Idegenek* vagy a *Másnap* című regényeire, *A Hunor utca titkára* sem a gügyögő gyermeki nyelv jellemző. A gyerekhang utánczása helyett egyszerű mondatok és nyelvhasználat jellemzi a kötetet. A versek ritmusa visszaidézi egy gyermek lelkesedését: szinte szünet nélkül mesél az élményeiről, egy szuszra igyekszik elmondani mindent, ami vele történt. Pontosán ezért fogja élvezni az olvasást mindenki, aki kézbe veszi a kötetet, legyen fiatal vagy idős, a narrátor olyan természetességgel avatja be gyerekkora titkaiba, amely mindenkit lebilincsel.

Palkovics Beáta

TARTALOM

LECTORI SALUTEM	
Zászkaliczky Zsuzsanna: <i>Vezetőhang</i>	1
IRÁNYTŰ	
Csoma Áron: <i>Karácsony emlékezete</i>	3
ISTEN MŰHELYE	
Balogh László Levente: <i>„Ha Isten velünk, ki ellenünk?”</i>	5
TANÚK ÉS TANULSÁGOK	
Sárai Szabó Katalin: <i>A „konzervatív” nőmozgalmak és az I. világháború</i>	12
Trajtler Dóra Ágnes: <i>A centenárium. A reformáció százéves évfordulója a régi magyarországi nyomtatványok tükrében</i>	20
IDÉZŐJEL	
Miklya Zsolt: <i>Por és birs</i>	29
MODUS VIVENDI	
Kamarás István OJD: <i>Kiegyensúlyozódás Babel és pünkösdi jegyében</i>	33
Galambos Ádám: <i>A kereszténység Auschwitz után</i>	60
SZÓBIRODALOM	
Petrőczy Éva: <i>Prédikáció – „kométa” nélkül. Lippóci Miklós igehirdetése a kassai nagytemplomban 1682. augusztus 17-én</i>	42
Karizs Krisztina: <i>Az alsóbbrendűség szégyene. Sofi Oksanen történelmi témájú műveiről</i>	50
Mudriczki Judit: <i>A fordító kalandjai Aliz Csodaországában. Beszélgetés Szilágyi Anikóval</i>	66
SZEMLE	
Harmati Béla László: <i>A szent és a szép</i>	69
Molnár Illés: <i>Erőtlenség által</i>	70
Fehér Charlotte: <i>Varázskörben</i>	73
Hegedűs Attila: <i>Múlt szilánkokból</i>	75
Molnár Illés: <i>A kettős látás poétikája</i>	77
Palkovics Beáta: <i>Egy gyerekkor nekrológja</i>	79

BALOGH LÁSZLÓ LEVENTE • CSOMA ÁRON • FEHÉR CHARLOTTE • GALAMBOS
ÁDÁM • HARMATI BÉLA LÁSZLÓ • HEGEDŰS ATTILA • KAMARÁS ISTVÁN OJD
• KARIZS KRISZTINA • MIKLYA ZSOLT • MOLNÁR ILLÉS • MUDRICZKI JUDIT •
PALKOVICS BEÁTA • PETRŐCZI ÉVA • SÁRAI SZABÓ KATALIN • TRAJTLER DÓRA
ÁGNES • ZÁSZKALICZKY ZSUZSANNA

3 121968 001445